

Віктор Володимирович НАЛУЦИШИН,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
v.v.nalutsyshyn@gmail.com

УДК 343.2

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИННОГО ДІЯННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Аналізується визначення та нормативне закріплення однієї з ключових категорій кримінального права — «суб'єкт злочину» за законодавством окремих держав Європейського Союзу. З цією метою досліджено норми європейського кримінального законодавства, що закріплюють поняття суб'єкта злочину чи окремі його ознаки. Встановлено, що правова характеристика цієї категорії включає в себе низку обов'язкових ознак, склад яких відрізняється в різних державах Європейського Союзу. З'ясовано, що за кримінальним правом держав Європейського Союзу суб'єктами злочинного діяння і кримінальної відповідальності можуть бути і фізичні, і юридичні особи. Досягнення віку кримінальної відповідальності й осудність особи, яка вчинила злочин, є необхідними передумовами для притягнення такої особи до кримінальної відповідальності в усіх зарубіжних державах. Аналіз кримінального законодавства європейських держав свідчить про те, що в питаннях встановлення мінімального віку кримінальної відповідальності відсутня єдність. У різних державах цей вік становить від 12 до 18 років. З проведеного порівняльного аналізу видно, що в кримінальному законодавстві держав Європейського Союзу визначилися два підходи до встановлення віку кримінальної відповідальності — єдиний і диференційований. У законодавстві європейських держав осудність суб'єкта злочину презюмується

ся. У більшості держав Європейського Союзу осудність термінологічно прирівняна до відповідальності (*responsibility*) і передбачає здоровий психічний стан особи, яка вчинила злочин, а також відсутність будь-яких інших обставин, що виключають можливість притягнення такої особи до кримінальної відповідальності. За законодавством більшості держав Європейського Союзу (Бельгія, Польща, Франція, Угорщина, Данія, Голландія, Португалія, Румунія, Люксембург, Словенія, Фінляндія та інші) юридичні особи можуть нести кримінальну відповідальність. Діючі в зарубіжних державах концепції кримінальної відповідальності юридичних осіб можна звести до двох видів такої відповідальності: (1) пряма відповідальність юридичних осіб, коли юридична особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, незалежно від того, чи були встановлені й засуджені безпосередні виконавці злочину; а також (2) кримінальна відповідальність юридичних осіб за дії третіх осіб, коли юридична особа несе кримінальну відповідальність тільки за умови вчинення злочину представником або працівником цієї юридичної особи.

Ключові слова: кримінальне законодавство, держави Європейського Союзу, суб'єкт злочину, фізична особа, вік, осудність, юридична особа, кримінальна відповідальність.

Вивчення законодавства зарубіжних держав з позиції порівняльного правознавства завжди вважалося одним з необхідних напрямків у роботі з удосконалення національного законодавства. У рамках розвитку кримінального права звернення до базових категорій є пріоритетним, оскільки дозволяє з'ясувати ставлення до них законодавця тієї чи іншої країни, залученої в міжнародні відносини і вимушеної погоджувати своє внутрішнє право з правом іноземних держав.

З чотирьох елементів складу злочину, відомих теорії кримінального права в Україні, нами був обраний суб'єкт злочину як ключовий елемент складу, що вчиняє суспільно небезпечне діяння, яке визнається злочином згідно з кримінальним законодавством.

Інститут суб'єкта злочину у вітчизняному кримінальному праві завжди знаходився в центрі уваги юристів. Питанням, пов'язаним з дослідженням суб'єкта злочину, присвячено чимало праць, серед яких можна назвати праці таких вчених, як: П. П. Андрушка, С. Б. Гавриша, В. О. Гацелюка, О. А. Герцензона, В. О. Глушкова, В. А. Клименка, Н. Ф. Кузнецової, М. Й. Коржанського, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, А. А. Музики, А. С. Никифорова, В. С. Орлова, В. Г. Павлова, А. А. Піонтковського, В. В. Сташиса, М. С. Таганцева, В. Я. Тація, А. Н. Трайніна, М. Д. Шаргородського та інших. Деякі автори (Р. В. Вереща, В. К. Гришук, А. В. Ландіна, О. Ф. Пасека, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко), займаючись питаннями порівняльного правознавства в галузі кримінального права, досліджували різні аспекти ін-

ституту суб'єкта злочину в кримінальному праві зарубіжних країн і їх співвідношення з українським кримінальним правом [1; 2; 3; 4].

Разом з тим окремо питання законодавчого визначення суб'єкта злочину у кримінальному законодавстві держав Європейського Союзу не вивчалось.

У зарубіжних країнах вивченням окремих характеристик осіб, які вчиняють злочинні діяння, приділяли увагу такі автори, як: Ф. Бельгуль, Х. Вайхофен, Д. Голштейн, А. М. Дершовіц, Г.-Х. Йешек, К. С. Кенії, Т. Крофтс, В. Р. Лафейв, Д. Мейхер, Д. Ормерод, Ж. Прадель, А. Рену, А. А. Робінсон, С. К. Сеферіно, О. В. Скотт, Р. Д. Шварц, Д. В. Елліот та інші.

Усе це свідчить про неабиякий інтерес до питання суб'єкта злочину, визначення його ознак у континентальній системі права.

Результатом цього дослідження стане аналіз норм кримінального законодавства окремих держав Європейського Союзу, що визначають суб'єкт злочину, і встановлення на основі цього спільних та відмінних рис його ознак.

Для порівняльного аналізу визначення суб'єкта злочину у кримінальному законодавстві держав Європейського Союзу досліджено чотирнадцять кримінальних кодексів зарубіжних держав, які за своїми ознаками належать до континентальної правової сім'ї.

Кримінальне законодавство європейських держав свідчить про єдність у розумінні суб'єкта злочинного діяння — це фізична особа, яка вчинила злочин, наділена певними ознаками і здатна в силу цього нести кримінальну відповідальність. У кримінальному законодавстві західних країн Європи зазвичай відсутні норми про основні ознаки суб'єкта злочину. Це пояснюється тим, що такі ознаки нерідко розглядаються як необхідні умови винності особи або її осудності. Вік кримінальної відповідальності в законодавстві цих країн встановлюється по-різному. Описуючи ознаки фізичної особи, що виступає в якості суб'єкта злочинного діяння, законодавці виділили два основні критерії, яким така фізична особа повинна відповідати, — вік і осудність.

Ми дослідили норми кримінальних кодексів деяких держав Європейського Союзу, що визначають, з якого віку може (або до якого віку не може) наставати кримінальна відповідальність.

Мінімальний вік фізичної особи, що підлягає кримінальній відповідальності, коливається від 12 до 18 років: у КК Нідерландів [5] закріплено, що кримінальна відповідальність настає з 12 років; за КК Франції фізичні особи несуть кримінальну відповідальність після досягнення віку 13 років [6]; у КК Австрії [7], Болгарії [8], Італії [9], ФРН [10], Чехії [11], Словаччини [12] мінімальний вік кримінальної відповідальності встановлюється в 14 років; КК Данії [13] і Швеції [14] встановлюють мінімальний вік суб'єкта злочинного діяння в 15 років; іспанський законодавець встановлює, що особи, які не досягли вісімнадцяти років, не підлягають кримінальній відповідальності за КК Іспанії [15].

Досить чітко регулює кримінальну відповідальність фізичної особи (суб'єкта злочину) за віковою ознакою Кримінальний кодекс

Республіки Польщі. Враховуючи, що КК Польщі 1997 року ввів поняття злочинів і проступків, то в законі встановлено також вік суб'єкта, який вчинив проступок. Так, відповідно до ст. 10 КК кримінальну відповідальність несе той, хто зробив заборонене діяння після досягнення 17 років (§ 1). Неповнолітній, який після досягнення 15 років вчинив заборонені діяння, такі як: посягання на життя президента Республіки Польща (ст. 134); вбивство (ст. 148); заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 156); підпал або вибух, що загрожують життю, здоров'ю або майну людей (ст. 163); захоплення водного або повітряного судна (ст. 166); дії, що призвели до катастрофи сухопутного, водного або повітряного транспорту (ст. 173); згвалтування (ст. 197); захоплення заручників (ст. 252); розбій (ст. 280), — підлягає кримінальній відповідальності (§ 2). Однак у цих випадках винному покарання не може перевищувати двох третин верхньої межі покарання, передбаченого законом за скоєний винним злочин. Крім цього, з урахуванням неповнолітнього віку винних суд вправі вдатися до надзвичайного пом'якшення покарання. Згідно з § 4 ст. 10 КК до винного, який вчинив злочин після досягнення 17 років, але до настання 18 років, суд замість покарання застосовує виховні заходи, лікування або виправні міри для неповнолітніх, якщо обставини справи і ступінь розвитку винного, його особисті характеристики та інші умови це дозволяють [16]. Кримінальний кодекс Польщі не оперує і не вживає термін «неосудність». Однак у гл. III «Звільнення від кримінальної відповідальності» ст. 31 розкриває зміст цього поняття і досить докладно описує медичний і юридичний критерії. Зокрема § 1 ст. 31 вказує: «Не вчиняє злочину той, хто через психічну хворобу, розумову відсталість або інше порушення психічної діяльності не може в момент вчинення діяння розуміти значення або керувати своєю поведінкою». Крім цього, в § 2 цієї статті визначена обмежена осудність: «Якщо в момент вчинення злочину здатність розуміти значення діяння або керувати поведінкою було значним чином обмежена, суд може застосувати надзвичайне пом'якшення покарання».

Суб'єктами кримінальної відповідальності згідно із Кримінальним кодексом **Франції** 1992 року є фізичні та юридичні особи. У той же час КК Франції не містить будь-яких спеціальних статей, присвячених поняттю суб'єкта злочину і його ознак. Вік кримінальної відповідальності залежить від віднесення суб'єкта до однієї з таких груп:

1) до 13 років — абсолютна невідповідальність. До таких осіб на підставі Ордонанса від 2 лютого 1945 р. № 45-174 «Про правопорушення неповнолітніх» можуть застосовуватися заходи безпеки (дача настанови, передача під нагляд батькам або опікунам, поміщення у спеціальні підліткові установи, встановлення режиму обмеженої свободи, поміщення під електронний нагляд, медико-психологічне обстеження і лікування, поміщення в приймальний центр або центр спостереження, передбачений спеціальний квазісудовий орган — суд для неповнолітніх);

2) від 13 до 16 років — спростовувана презумпція кримінальної невідповідальності (звинувачення має право спростувати таку презумпцію доведенням специфічності ситуації, що розглядається). До цих осіб не можуть бути застосовані такі види покарань, як: штафодні, видворення за межі Франції, позбавлення політичних, громадянських і сімейних прав. Стосовно них не застосовується режим постпенеціарного нагляду (так званий період надійності). Види покарання, що мають кількісні характеристики, до таких осіб скорочуються вдвічі;

3) від 16 до 18 років — спростовувана презумпція відповідальності (захист може спростувати її посиланнями на нетиповість ситуації, що розглядається). У разі спростування такої презумпції винному призначаються «заходи перевиховання». Розмір покарання також скорочується, як і щодо попередньої групи;

4) з 18 років — повна вікова відповідальність [17, с. 25–26].

У французькому кримінальному праві, крім досягнення віку кримінальної відповідальності, фізична особа повинна бути осудною, про що говориться в ст. 122-1 КК Франції: «Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка в момент вчинення діяння була піддана будь-якому психічному або нервово-психічному розладу, який позбавляв її здатності усвідомлювати або контролювати свої дії» [6].

Нормативне поняття загального суб'єкта злочинного діяння в Кримінальному кодексі *Німеччини* відсутнє. Більше того, §10 КК «Особливі положення щодо неповнолітніх та осіб молодого віку» відсилає до іншого закону. В цьому параграфі зазначається таке: «Дії цього Закону поширюються на діяння, вчинені неповнолітніми особами молодого віку в тому обсязі, в якому Законом «Про судочинство у справах неповнолітніх» не передбачено інше» [10, с. 37], у зв'язку з чим віковий початок кримінальної відповідальності міститься не в КК ФРН, а в Законі «Про судочинство у справах неповнолітніх» і встановлюється з 14 років. Відповідно до положення, передбачених у § 19 КК ФРН, неосудною вважається дитина, яка не досягла 14-го віку. Неповнолітні особи віком від 14 до 18 років є осудними на підставі § 3 Закону про судочинство у справах неповнолітніх, якщо залежно від рівня свого духовного і морального розвитку здатні усвідомлювати неправомірність діяння або діяти відповідно до усвідомлення неправомірності. Таким чином, вина неповнолітнього повинна бути спеціально встановлена суддею в кожному конкретному випадку. В цілому ж у Законі «Про судочинство у справах неповнолітніх» вирізняється кілька вікових категорій правопорушників: від 14 до 16 років, від 16 до 18 років і від 18 років до 21 року (в теорії права остання група іменується «особи молодого віку»). Для всіх цих категорій осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, відповідальність настає диференційовано, залежно від віку осіб, яка його вчинила.

У ФРН, крім неосудності за віком, виділяється також і неосудність внаслідок психічних розладів: «Без вини діє той, хто, здійснюючи діяння внаслідок хворобливого психічного розладу, глибокого розладу сві-

домості або недоумства чи іншого тяжкого психічного відхилення, не здатний усвідомлювати неправомірність діяння або діяти відповідно до цього усвідомлення» (§ 20 КК ФРН) — і зменшена осудність: «Якщо здатність особи усвідомлювати неправомірність свого діяння або діяти відповідно до цього усвідомлення значно зменшена внаслідок хворобливого психічного розладу, глибокого розладу свідомості або недоумства чи іншого тяжкого психічного відхилення, то покарання може бути пом'якшене ...» (§§ 21, 49 КК ФРН) [10, с. 42–43, 55].

Аналогічний німецькому підхід встановлення віку суб'єкта злочину знайшов своє відображення в законодавстві **Австрії**. Так, КК Австрії в § 11 розкриває лише таку ознаку суб'єкта злочину, як неосудність: «Хто при вчиненні діяння внаслідок психічної хвороби, недоумства, глибокого розладу свідомості або внаслідок іншого тяжкого психічного відхилення, рівноцінного одному з цих станів, не здатний усвідомлювати протиправність свого діяння або діяти з усвідомленням їх протиправності, той діє без вини» [7]. Також до стану неосудності прирівнюється стан повного сп'яніння, що виключає осудність (§ 287 КК Австрії). Щодо вікової ознаки суб'єкта КК розкриває її через поняття «малолітній». Так, у § 74 восьмого розділу «Пояснення термінів» малолітнім є той, хто ще не досяг 14-річного віку (ч. 1); підлітком є той, хто досяг 14-ти, але ще не досяг 19 років (ч. 2); неповнолітній — це особа віком до 19 років (ч. 3). Таким чином, можна констатувати, що суб'єктом злочину у кримінальному законодавстві Австрії є особа, яка досягла 14 років.

Поза межами КК **Іспанії** також залишилися питання, що врегульовують положення щодо суб'єкта злочину. Зокрема в Іспанії окремо від КК існує «Закон про кримінальну відповідальність неповнолітніх». Стаття 19 КК Іспанії лише вказує: «Особи, які не досягли вісімнадцяти років, не підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом. Якщо особа, молодша від зазначеного віку, вчиняє злочин, вона відповідатиме за законом про кримінальну відповідальність неповнолітніх» [14]. Цей Закон встановлює кримінальну відповідальність за всі злочини і проступки з 16 років, а за вчинення більш тяжких злочинів — з 14 років. Також закон для неповнолітніх встановлює багато інших заходів, які за певних умов замінюють реальне покарання (до таких він відносить виховні, наглядові, матеріальні та інші заходи).

Відповідно до ст. 20 гл. II «Про звільнення від кримінальної відповідальності» КК Іспанії, крім недосягнення віку кримінальної відповідальності, не підлягають кримінальній відповідальності:

1) той, хто під час вчинення кримінального діяння з причин якогось психічного відхилення або порушення не міг усвідомлювати протиправність скоєного ними діяння або керувати своїми діями. Тимчасовий психічний розлад не є підставою звільнення від покарання, якщо такий розлад був спровокований самим суб'єктом з наміром вчинити злочин або у випадках, коли він передбачав або повинен був передбачити можливість його вчинення;

2) той, хто під час скоєння злочину перебував у стані сильного алкогольного отруєння, під дією токсичних або одурманюючих наркотичних засобів, психотропних та інших речовин і не мав наміру вчинити злочин або не передбачав і не повинен був передбачити можливість його вчинення, а також перебував під впливом синдрому абстиненції через залежність від вказаних речовин, що перешкоджало розумінню їм протиправності діяння або керуванню своїми діями;

3) той, хто з народження або з дитинства страждає психічними порушеннями, що супроводжуються нездатністю усвідомлювати дійсність, з народження або з дитинства;

4) той, хто діяв на захист власної особи або своїх прав, а також на захист особи або прав іншої людини, з дотриманням певних умов: (1) протиправний напад; (2) спосіб, використовуваний для припинення або запобігання злочину, повинен відповідати вимогам розумної необхідності; (3) відсутність провокації з боку того, хто захищається;

5) той, хто в ситуації необхідності для запобігання заподіяння шкоди собі або іншій особі, завдає шкоди правам іншої особи або порушує обов'язки, якщо це відповідає певним умовам: (1) якщо заподіяна шкода не більша за шкоду, яка була відвернена; (2) якщо стан необхідності не був спровокований особою, яка заподіяла шкоду; (3) якщо професійний обов'язок особи, яка перебуває у стані необхідності, не є самопожертвою на захист чийхось прав;

б) той, хто діяв у стані непереборного страху;

7) той, хто діяв, виконуючи обов'язок або законно здійснюючи своє право, професійні чи посадові обов'язки [15].

Незважаючи на те, що КК Іспанії дає досить точне і повне визначення неосудності, розкриваючи її через медичний і психологічний критерії, він також, як і КК Франції, не вживає поняття терміна «неосудність».

Положення КК *Швеції* щодо ознак суб'єкта досить лаконічні: встановлено правило про притягнення особи до відповідальності в разі, якщо діяння було вчинене у стані добровільно викликаного сп'яніння або якщо особа, яка вчинила злочин, іншим чином призвела себе у стан, при якому його свідомість тимчасово запаморочилась (ст. 2). Мінімальний вік відповідальності — 15 років. До неповнолітніх (до 18 років) не застосовується покарання у вигляді позбавлення волі [13].

У § 15 КК *Данії* зазначається, що діяння, які вчинили діти, котрі не досягли віку 15 років, не є караними. Підстави неосудності визначаються в § 16 КК Данії [12].

Суб'єкт злочину в словацькому кримінальному праві є обов'язковим елементом складу злочину. Кримінальний кодекс *Словацької Республіки* термін «суб'єкт злочину» не використовує. Для його позначення у статтях словацького кримінального закону використовуються такі терміни, як: у статтях Загальної частини КК СР — «виконавець злочинного діяння», а стосовно осіб, які вчинили діяння, передбачені Особливою частиною КК СР, але які не підлягають кримінальній відповідальності з огляду на вік або неосудності — «особа».

У КК СР прямо закріплені всі обов'язкові ознаки загального суб'єкта злочину: фізична особа (п. 2 § 19), вік (§ 22), осудність (§ 23).

Так, згідно з § 22 КК СР: «(1) Хто на момент скоєння діяння, яке містить ознаки злочину, не досяг віку чотирнадцяти років, не підлягає кримінальній відповідальності. (2) За злочинні діяння сексуального характеру (§ 201) не підлягає відповідальності особа, яка не досягла п'ятнадцяти років на час вчинення цього діяння».

Таким чином, загальний вік кримінальної відповідальності за КК СР — 14 років.

Відповідно до § 23 КК СР: «Хто в силу душевного розладу під час вчинення діяння, яке містить ознаки злочину, не міг усвідомлювати його протиправності або керувати своїми діями, не несе кримінальної відповідальності за це діяння, якщо цим законом не встановлено інше».

Таким чином, наявність душевного розладу само по собі не є підставою, що виключає кримінальну відповідальність [12].

КК **Італії** дає поняття суб'єкта злочину. Відповідно до ст.ст. 85, 97 КК суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла 14-річного віку. За КК Італії неосудною є особа, яка в момент вчинення злочину:

1) страждала психічним захворюванням і в результаті цього перебувала у психічному стані, що виключає здатність усвідомлювати і бажати (ст.ст. 85, 88);

2) перебувала у стані повного алкогольного або наркотичного сп'яніння через непередбачений випадок чи непереборну силу (ч. 1 ст. 91, ст.ст. 93, 95);

3) глухоніма, котра не могла усвідомлювати і бажати через свою хворобу (ч. 1 ст. 96);

4) не досягла 14-річного віку (ст. 97).

Згідно зі ст. 98 КК для неповнолітніх у віці від 14 до 18 років передбачається обов'язкове пом'якшення покарання [9].

Суб'єктний склад осіб, які вчиняють злочинні діяння, в різних країнах Європейського Союзу помітно диференціюється: більшість країн як суб'єкт злочину розглядають тільки фізичних осіб, деякі країни (Польща, Франція, Бельгія, Угорщина, Данія, Нідерланди, Португалія, Румунія, Люксембург, Словенія, Фінляндія та інші) ввели кримінальну відповідальність юридичних осіб.

Відзначимо, що у світовій практиці правового регулювання інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб склалися три базові моделі.

Перша модель ґрунтується на традиційній конструкції кримінальної відповідальності юридичних осіб, при якій юридична особа поряд з фізичною розглядається як самостійний суб'єкт злочину. Ця модель характерна для таких з розглянутих країн, як Нідерланди і Франція. Для компанії в цьому випадку можуть діяти як деякі або всі кримінально-правові заборони, передбачені для фізичних осіб, так і спеціальні норми, що передбачають кримінальну відповідальність виключно для юридичних осіб.

Друга модель кримінальної відповідальності юридичних осіб більшою мірою враховує принцип винної відповідальності особи за вчинення злочину і ґрунтується на визнанні фізичної особи єдиноможливим суб'єктом злочину. У разі ж участі юридичної особи у злочині, що здійснюється фізичною особою в її інтересах, юридична особа поряд з фізичною особою піддається кримінально-правовому впливу. Сьогодні ця модель введена в кримінальне законодавство таких країн, як Австрія, Іспанія.

Третя модель передбачає адміністративну відповідальність юридичних осіб за причетність до злочину (так звана «квазікримінальна відповідальність юридичних осіб»). Така модель існує в Республіці Болгарія, ФРН, Італії, Швеції.

Так, КК **Австрії** прямо не передбачає кримінальну відповідальність юридичних осіб, а говорить лише про фізичних осіб. Разом з тим у ньому зазначено: якщо будь-яка юридична особа збагатилася за рахунок скоєння злочину фізичною особою або за рахунок майна, отриманого від злочину, то вона «засуджується до виплати грошової суми», що відповідає вартості безпідставного збагачення [7].

Стосовно юридичних осіб у КК **Нідерландів** зазначено таке: «Якщо кримінальне правопорушення вчиняється юридичною особою, то за порушеною кримінальною справою можуть бути призначені покарання і вжиті заходи, наскільки це можливо, відповідно до закону стосовно юридичної особи або щодо тих, хто дав завдання вчинити це кримінальне правопорушення, і тих, хто керував такою протиправною поведінкою, або спільно стосовно осіб, згаданих вище (ч. 2 ст. 51 КК) [5].

У **Франції** юридичні особи, за винятком Держави, підлягають кримінальній відповідальності у випадках, передбачених законом або регламентом, за злочинні діяння, вчинені на їхню користь органами або представниками юридичної особи. Кримінальна відповідальність юридичних осіб не виключає таку для фізичних осіб-виконавців або співучасників тих же діянь (ст. 121-2 КК Франції) [6].

Якщо злочин пов'язаний з діяльністю юридичної особи або з представництвом іншої особи, то в такому випадку КК **Іспанії** уточнює правила притягнення до відповідальності (ст. 31 КК): «Той, хто діє як керівник де-факто чи де-юре або юридичної особи чи від імені або як представник іншої особи, відповідає особисто, навіть якщо він підпадає під умови, властивості або відносини, наявність яких необхідна для визначення його, як суб'єкта злочину, якщо під них підпадає організація або особа, від імені або як представник якої особа діє» [15].

У **Фінляндії** юридична особа підлягає кримінальній відповідальності, якщо фізична особа, обіймаючи посаду в органі управління компанії чи керуючи підприємством, вчинила злочин, сприяла вчиненню злочину чи не здійснила необхідних дій з метою недопущення протиправного діяння, яке вона могла б не вчиняти за умови здійснення наданих їй владних повноважень [18].

Згідно зі ст. 5 КК **Бельгії** будь-яка юридична особа несе кримінальну відповідальність за правопорушення, пов'язані з досягненням її мети або захистом її інтересів, а також за правопорушення, які були вчинені за рахунок її коштів. При цьому, якщо відповідальність юридичної особи породжена виключно діями конкретної фізичної особи, засуджена може бути тільки остання [19].

У ст. 135 КК **Румунії** передбачена можливість притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені для досягнення мети діяльності чи інших інтересів юридичної особи [2, с. 84–90].

Глава 5 КК **Данії** присвячена питанням кримінальної відповідальності юридичних осіб. Зокрема в секції 26 КК Данії передбачена можливість притягнення організацій до кримінальної відповідальності за дії її працівників чи учасників. За порушення кримінального законодавства до них в основному застосовуються штрафи [12].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що за кримінальним правом держав Європейського Союзу суб'єктами злочинного діяння і кримінальної відповідальності можуть бути і фізичні, і юридичні особи. Досягнення віку кримінальної відповідальності й осудність особи, яка вчинила злочин, є необхідними передумовами для притягнення такої особи до кримінальної відповідальності в усіх зарубіжних державах.

Аналіз кримінального законодавства європейських держав свідчить про те, що з питання встановлення мінімального віку кримінальної відповідальності відсутня єдність. У різних державах цей вік становить від 12 до 18 років. З проведеного порівняльного аналізу видно, що в кримінальному законодавстві держав Європейського Союзу визначилися два підходи до встановлення віку кримінальної відповідальності — єдиний і диференційований. При єдиному підході кримінальний закон чітко вказує, з якого віку особа підлягає кримінальній відповідальності повною мірою. Суть диференційованого підходу полягає в тому, що законодавець встановлює різні вікові категорії суб'єктів злочину, встановлюючи при цьому для кожної вікової групи певні злочинні діяння, у зв'язку з чим при досягненні певного законом віку до суб'єкта можуть бути застосовані тільки ті злочинні діяння, які вказані у вичерпному переліку.

У законодавстві європейських держав осудність суб'єкта злочину презюмується. У більшості держав Європейського Союзу осудність термінологічно прирівняна до відповідальності (*responsibility*) і передбачає здоровий психічний стан особи, яка вчинила злочин, а також відсутність будь-яких інших обставин, що виключають можливість притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

Якщо КК України передбачив норму про обмежену осудність, відповідно до якої суд може призначити примусові заходи медичного характеру особі, яка під час вчинення злочину в силу психічного розладу не могла повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) або керувати ними, то в зарубіж-

них державах концепція обмеженої осудності поки не знайшла загального визнання. У деяких європейських державах (наприклад, Італія, Польща, Франція, ФРН) законодавчо визнана можливість або необхідність пом'якшення судом покарання в разі вчинення особою злочинного діяння у стані обмеженої осудності. У той же час у деяких державах (наприклад, Австрія, Данія, Іспанія, Нідерланди) концепція обмеженої осудності відкидається законодавцем.

За законодавством більшості держав Європейського Союзу (Бельгія, Польща, Франція, Угорщина, Данія, Голландія, Португалія, Румунія, Люксембург, Словенія, Фінляндія та інші) юридичні особи можуть нести кримінальну відповідальність. Діючі в зарубіжних державах концепції кримінальної відповідальності юридичних осіб можна звести до двох видів такої відповідальності:

1) пряма відповідальність юридичних осіб, коли юридична особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності незалежно від того, чи були встановлені й засуджені безпосередні виконавці злочину;
2) кримінальна відповідальність юридичних осіб за дії третіх осіб, коли юридична особа несе кримінальну відповідальність тільки за умови вчинення злочину представником або працівником цієї юридичної особи.

У зв'язку з цим, поняття суб'єкта злочину за законодавством держав Європейського Союзу може бути представлено в такому вигляді: фізична особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, встановленого законом, і не страждає в момент скоєння злочину будь-яким психічним розладом або іншим захворюванням психіки, що позбавляє її здатності усвідомлювати або контролювати свої дії, а також юридична особа при дотриманні умов, встановлених кримінальним законодавством.

Досвід держав Європейського Союзу щодо правового визначення та закріплення поняття суб'єкта злочину слід врахувати в подальшому реформуванні вітчизняної системи кримінального права.

Список використаних джерел

1. *Вереша Р.* Суб'єкт злочинного діяння за кримінальним законодавством зарубіжних держав // *Право України*. 2006. № 9. С. 137–143.
2. *Грищук В. К., Пасека О. Ф.* Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с.
3. *Хавронюк М. І.* Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. К. : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
4. *Яценко С. С.* Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав. К. : Дакор, 2013. 166 с.
5. Criminal Code of the Kingdom of Netherlands (1881, amended 2012) (English version) / Legislationline ; OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL : <https://goo.gl/wZv33y>.

6. Criminal Code of the French Republic (as of 2005) (English version) URL : / Legislationline ; OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL : <https://goo.gl/L8fQXR>.
7. Criminal Code of the Republic of Austria (1974, amended 2015) (German version) / Legislationline ; OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL : <https://goo.gl/uo6DFj>.
8. Criminal Code of the Republic of Bulgaria (1968, amended 2010) (English version) / Legislationline ; OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL : <https://goo.gl/7mN1qF>.
9. Codice Penale (Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398) / Altalex — Quotidiano di informazione giuridica. URL : <https://goo.gl/2S2vdZ>.
10. Головиненков П. В. Уголовное уложение (Уголовный кодекс) Федеративной Республики Германии: научно-практический комментарий и перевод текста закона. 2-е изд. М. : Проспект, 2016. 312 с.
11. Criminal Code of the Czech Republic (2009, amended 2011) (English version) / Legislationline ; OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL : <https://goo.gl/Rffeuz>.
12. Criminal Code of the Slovak Republic (2005) (English version) / Legislationline ; OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL : <https://goo.gl/fGkyMs>.
13. Уголовный кодекс Дании : принят в 1930 г. : распоряжение № 648 от 12.08.1997 г. с изм., внес. Законом № 403 от 26.06.1998 г., Законом № 473 от 01.07.1998 г. и Законом № 141 от 17.03.1999 г. / Юридическая Россия — образовательный правовой портал. URL : <https://goo.gl/XaPqr5>.
14. Уголовный кодекс Швеции : принят в 1962 году ; вступил в силу 01.01.1965 г. / Юридическая Россия — образовательный правовой портал. URL : <https://goo.gl/H9Ltji>.
15. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. А. Менчинського ; перекл. з ісп. О. В. Лішевської. К. : ОВК, 2016. 284 с.
16. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. А. Менчинського ; перекл. з польск. В. С. Станіч. К. : ОВК, 2016. 138 с.
17. Арямов А. А. Уголовное право зарубежных государств: краткий курс лекций. М. : Юрлитинформ, 2016. 144 с.
18. Criminal Code of the Republic of Finland (1889, amended 2015) (English version) / Legislationline ; OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL : <https://goo.gl/ZrGTCo>.
19. Criminal Code of the Kingdom of Belgium (1867, as of 2016) (French version) / Legislationline ; OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL : <https://goo.gl/YcrynY>.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 17 від 25 квітня 2017 року)*

Надійшла до редакції 20.05.2017

Налуцишин В. В. Субъект преступного деяния по законодательству отдельных государств Европейского Союза

Статья посвящена анализу определения нормативного закрепления одной из ключевых категорий уголовного права — «субъект преступного деяния» по законодательству отдельных государств Европейского Союза. С этой целью исследованы нормы европейского уголовного законодательства, закрепляющие понятие субъекта преступления или отдельные его признаки. Установлено, что правовая характеристика данной категории включает в себя ряд обязательных признаков, состав которых отличается в различных государствах Европейского Союза. Установлено, что по уголовному праву государств Европейского Союза субъектами преступного деяния и уголовной ответственности могут быть и физические, и юридические лица. Достижения возраста уголовной ответственности и вменяемость лица, совершившего преступление, являются необходимыми предпосылками для привлечения такого лица к уголовной ответственности во всех зарубежных государствах. Анализ уголовного законодательства европейских государств свидетельствует о том, что по вопросу установления минимального возраста уголовной ответственности отсутствует единство. В разных государствах этот возраст составляет от 12 до 18 лет. Из проведенного сравнительного анализа видно, что в уголовном законодательстве государств Европейского Союза определились два подхода к установлению возраста уголовной ответственности — единственный и дифференцированный. В законодательстве европейских государств вменяемость субъекта преступления презюмируется. В большинстве государств Европейского Союза вменяемость терминологически приравнена к ответственности (*responsibility*) и предусматривает здоровое психическое состояние лица, совершившего преступление, а также отсутствие каких-либо других обстоятельств, исключающих возможность привлечения такого лица к уголовной ответственности. По законодательству большинства государств Европейского Союза (Бельгия, Польша, Франция, Бельгия, Венгрия, Дания, Голландия, Португалия, Румыния, Люксембург, Словения, Финляндия и другие) юридические лица могут нести уголовную ответственность. Действующие в зарубежных государствах концепции уголовной ответственности юридических лиц можно свести к двум видам такой ответственности: (1) **прямая ответственность** юридических лиц, когда юридическое лицо может быть привлечено к уголовной ответственности независимо от того, были установлены и осуждены непосредственные исполнители преступления; а также (2) уголовная ответственность юридических лиц за действия третьих лиц, когда юридическое лицо несет уголовную ответственность только при условии совершения преступления представителем или работником этого юридического лица.

Ключевые слова: уголовное законодательство, государства Европейского Союза, субъект преступления, физическое лицо, возраст, вменяемость, юридическое лицо, уголовная ответственность.

Nalutsyshyn, V. V. Subject of a Criminal Act under the Laws of Several States of the European Union

This article analyzes the statutory definition and one of the key categories of criminal law «an offense» under the laws of individual states of the European Union. For this purpose, the rules of European criminal law have been studied, enshrining the concept of the perpetrator or some of its features. It was established that the legal description of the category includes a number of mandatory features, the composition of which varies in different countries of the European Union. It is found out, that after a criminal right for the states of European Union the subjects of criminal act and criminal responsibility can be both physical and legal persons. An achievement of age of criminal responsibility and responsibility of person, that committed crime, are necessary pre-conditions for bringing in of such person to criminal responsibility in all foreign states. Analysis of the criminal law of European countries shows that the question of establishing a minimum age of criminal responsibility is no unity. In various countries this age is from 12 to 18 years. The comparative analysis shows that in the criminal legislation of the European Union two approaches were defined for establishing the age of criminal responsibility — unique and differentiated. In the legislation of European countries the sanity of the subject of crime is presumed. In the majority of EU the sanity is terminologically equated with liability (responsibility) and provides a healthy mental state of the person who committed the crime, and the absence of any other circumstances precluding the possibility of bringing that person to justice. By law of most EU countries (Belgium, Poland, France, Hungary, Denmark, the Netherlands, Portugal, Romania, Luxembourg, Slovenia, Finland and others) legal entities can be held criminally responsible. Operating in foreign countries the concept of criminal liability of legal entities may be reduced to two types of such liability: (1) direct liability of legal persons where the legal person can be prosecuted regardless of whether the direct perpetrators of crime were identified and convicted; and (2) criminal liability of legal persons for the actions of third parties where a legal person is criminally responsible only for the conditions of committing the crime by the representative or employee of such a legal person.

Keywords: criminal law, the European Union, an offense, an individual, age, responsibility, legal entity, criminal liability.

